

FREUD I SVERIGE

Ole Andkjær Olsen

En anmeldelse af Per Magnus Johansson:

Freuds psykoanalys I-II.

Disputats. Daidalos 1999; 752 sider, 607 sv. kr.

Anmeldelsen er en forkortet og bearbejdet version af oppositionen d. 27. februar 1999 ved Göteborg Universitet.

Psykoanalytikeren, psykologen og idéhistorikeren Per Magnus Johansson har i en længere årrække arbejdet med psykoanalysens historie, og resultatet af dette arbejde er nu nedfældet i den monumentale afhandling *Freuds psykoanalys*, der som helhed vidner om PMJ's betydelige kendskab til Freud, til svensk psykoanalyse samt til den svenske og internationale litteratur om psykoanalytisk historieskrivning. Bind I, der er det mindste, har undertitlen *Utgångspunkter* og gennemgår en række af Freuds skrifter. Det er en habil introduktion til udvalgte dele af Freuds forfatterskab, et velegnet kompendium for studerende, der skal læse de pågældende værker af Freud på et højt niveau. Bind II hedder *Arvtagare i Sverige* og omhandler den Freud'ske psykoanalyses gennemslag i det svenske samfund koncentreret omkring de seks betydeligste svenske analytikere, deres liv og arbejde. Navnlig dette bind er et stykke original forskning og udmærker sig ved i væsentlig grad at bygge på arkivmateriale samt korrespondance og originale interviews med mere end 90 personer med primærkendskab til svensk psykoanalyse.

Til hver af de to dele er der knyttet en række generelle hensigtserklæringer og bredt formulerede spørgsmål, der søges besvaret. Den overordnede hensigt med første del er »att lyfta fram det nära förhållandet mellan Freuds personliga erfarenheter och hans teori« (s. 30), dvs. fremhæve hvordan Freud ved at løse personlige konflikter og problemer kunne formulere alment gyldige teoretiske hypoteser. Afhandlingens anden del sigter mod at vise, hvordan arven efter Freud er blevet forvaltet i Sverige, og ved at fokusere på de seks mest fremtrædende svenske analytikere bliver der – som for Freuds vedkommende – lejlighed til at behandle samspillet mellem den personlige livsskæbne og det professionelle arbejde, for så vidt som der hos alle analytikere »finns en personlig botten som färgar såväl sättet på vilket den psykoanalytiska teorin bearbetas som hur praktiken utformas« (s. 30).

De seks analytikere er: (1) Poul Bjerre (1876-1964), (2) Emanuel af Geijerstam (1867-1928), (3) Pehr Henrik Törngren (1908-1965), (4) Ola Andersson (1919-1990), (5) Lajos Székely (1904-1995) og (6) Carl Lesche (1920-1993). De tre første placerer sig med hovedvægten af deres psykoanalytiske arbejde før anden verdenskrig, de tre sidste efter. Af disse er det kun Lesche, der er kendt i Danmark, og ham vender jeg tilbage til, men tre af de øvrige har faktisk også visse danske relationer: Poul Bjerre er født af danske forældre i Göteborg, Emanuel af Geijerstams kone er moster til den danske psykiater Erik Strömngren, og Pehr Henrik Törngrens kusine Nancy Bratt har i en menneskealder praktiseret psykoanalyse i Danmark. Mere vigtigt for den dansk-svenske psykoanalytiske relation er det, at den svenske pionér Nils Nielsen, stiftende medlem af den finsk-svenske psykoanalytiske forening i 1934, fra 1949 var analytiker for en hel generation af danske psykoanalytikere, men siden blev presset ud som følge af konflikter med Thorkil Vanggaard. Desuden bør det nævnes, at Dansk Psykoanalytisk Selskab har op imod halvdelen af sine medlemmer i Sydsverige. Disse har af geografiske grunde fra midten af 1970'erne valgt at lade sig uddanne i København. Den næstsidsste formand for det danske selskab var svensk. Danskerne plejer at sige, at det er den overordentligt fordelagtige svenske ordning for offentligt tilskud til langvarige psykoanalyser, der er bestemmende for, at Lund og Malmö på relativt få år har fået lige så mange IPA-analytikere som i hele Danmark.

De syv kapitler om Freud i afhandlingens første del angår Freuds analytiske praksis på forskellige niveauer: hans selvanalyse, hans drømmeanalyser, hans patientanalyser, hans anvendelse af den analytiske metode på biografier, kunst og samfundsforhold; endelig hans overvejelser over den psykoanalytiske uddannelse og forholdet til andre videnskabelige institutioner, hvor man kan sige, at et videnskabeligt analysearbejde finder sted. Derved bliver afhandlingens første del en konsistent helhed, som givetvis vil fungere glimrende som hjælpemiddel til studiet af de pågældende Freud-værker (nogle af dem er allerede anvendt som introduktioner til de svenske oversættelser af disse værker).

Man kan dog næppe sige, at værkudvalget eller den noget filologiske værktøjsangang med korrekte oplysninger om kilder, udgaver, anmeldelser etc., herunder den lange diskussion af fejloversættelsen af ordet *Nibbio* i Leonardo-afhandlingen, direkte fremmer den generelle målsætning gennem en nærlæsning at fortælle læseren, hvad arven efter Freud i virkeligheden består i. Som belysning af samspillet mellem det personlige og det teoretiske burde Freuds selvanalyse – som den findes fremstilles i den eminente Fliess-korrespondance – nok have været behandlet mere indgående, og som et præcisere opspil til de svenske analytikeres arbejde måtte hypnoseproblematikken, hysteristudierne og metapsykologien ger-

ne have fået hver et kapitel, da der netop heri findes væsentlige berøringsflader.

PMJ afviser at inddrage den – som han siger – uendelige mængde af Freud-litteratur for at gå til Freud selv (s. 22). Ja, men er det overhovedet muligt? Når man går tilbage til Freud, er det trods alt med en moderne synsvinkel eller i hvert fald udmundende i en moderne anvendelig tolkning. Lacan nævnes (s. 90-91), men hvis hans specielle opfattelse af primærprocesserne skal fremholdes som refleksionsgrundlag for svensk psykoanalyse, kræver det en langt mere indgående teoretisk diskussion. Heller ikke den temmelig kortfattede gennemgang af Freuds seksualteori (s. 93-105) siger rigtigt noget om, hvori dens særlige værdi består set fra en moderne synsvinkel, svensk eller international. Den historiske spejling har to sider. Der skal også være dybde i den nutidige tænkning, hvis man vil begribe dybden i den fortidige.

Stærkest i første del står PMJ's gennemgang af de seks kanoniske sygehistorier (s. 107-78). Her lancerer han problematikken omkring den individuelle biografi på en ny måde. I Freuds analyser viser der sig lag i personligheden, som ikke slet og ret lader sig tilbageføre til livshistoriske begivenheder, men hvor tolkningen må antage tilstedeværelsen af *urfantasier*, der er dynamiske knudepunkter i det ubevidste, fiktive traumer om man vil, der trods deres imaginære status ikke desto mindre har en strukturerende effekt og er vitale for hver enkelt tolkning. I denne forstand findes der psykiske mønstre uden direkte realitetstilknytning, og i denne forstand leverer Freud selv argumenter for eksistensen af en psykisk realitet, der ikke kan reduceres til biografiske data. PMJ demonstrerer, at Freuds metode netop ikke er en biografisk reduktionisme, men en analytisk afdækning af ubevidste grundstrukturer ikklædt hver sit livshistoriske materiale. Det er en af psykoanalysens centrale erkendelser, ligesom kapitlet om sygehistorierne er det centrale i afhandlingens første del.

Lad os gå fra Freuds seks cases til de seks psykoanalytikere, der spiller hovedrollen i afhandlingens anden del. Også her spiller det biografiske en stor rolle, og jeg anerkender fuldt ud PMJ's kolossale arbejde med at fremskaffe alle relevante biografiske oplysninger. Jeg kunne dog godt have ønsket en lidt større dristighed, når materialet skal tolkes, indsættes i et bredere perspektiv og præsenteres i sammenhæng med en helhedstolkning af hvert enkelt forfatterskab. Netop en psykoanalytiker burde vel kunne vise vej for, hvordan en moderne videnskabelig biografianvendelse ser ud i praksis, når alle er enige om, at den klassiske biografiske metode har lidt skibbrud. På dette punkt er PMJ ganske tilbageholdende, og jeg mener ikke, at han noget sted anvender psykoanalytiske tolkninger. Hvad de pågældende analytikere end har gennemgået af fortrædeligheder i livet eller har haft af drømme, lidenskaber og konflikter, får vi ikke at vide, hvordan det er reflekteret i deres faglige arbejde, og

der er stort set ingen analytiske tolkninger, der overskrider deres egen selvforståelse.

Det er for så vidt tankevækkende, at der i ikke-analytikerne Jan Bärmarks og Ingemar Nilssons store Poul Bjerre-biografi (1) anvendes mere vidtgående psykologiske for ikke at sige psykoanalytiske tolkninger, end PMJ betjener sig af. Nu virker det ofte som en aggressionshandling at vende psykoanalytiske begreber mod en analytiker, og nogle af de blodigste træfninger i psykoanalysens historie har været ledsaget af gensidige analytiske og diagnostiske karakteristikker. Analyserer man afdøde analytikere, vil de efterlevende familiemedlemmer, der tillidsfuldt har udleveret materiale, sikkert også opleve det sådan. Dette er i sig selv en grund til at være tilbageholdende. Men kan man offentliggøre psyko-biografiske analyser af neurotikere, kunstere og politikere, må man principielt også kunne offentliggøre analyser af analytikere, og de fleste nyere biografier over psykoanalytikere betjener sig faktisk af psykoanalytiske begreber, således ikke mindst Elisabeth Roudinescos store Lacan-biografi, som PMJ selv har fået udgivet i Sverige (2). Den er på sin vis et lærestykke i psykiobiografiens problematik, for den har bragt hende i voldsom konflikt med nogle medlemmer af Lacan-familien, der synes, at hun er gået langt over stregen. Jeg kan dog ikke se, at der er nogen anden vej frem, hvis man vil skrive biografier over analytikere, og jeg vil nævne to eksempler på, at en egentlig analytisk tilgang – foretaget af ikke-analytikere – faktisk både kan være solidarisk og dybtgående, nemlig Elisabeth Young-Bruehls Anna Freud-biografi (3) og Phyllis Grosskurths Melanie Klein-biografi (4), der begge er skrevet med de legitime arvingers fulde støtte.

Valget af at fokusere på de seks enkeltstående analytikere har nødvendigvis visse omkostninger. Som PMJ pointerer gentagne gange, er det kun Poul Bjerre, der har et større forfatterskab, mens de fem andre ligger på omkring en enkelt bog i gennemsnit plus nogle artikler. Det gribende, ja indimellem ligefrem tragiske, i deres livsskæbner er måske netop, at de kun i begrænset omfang fik realiseret deres potentialer. Den rigeligt store detaljeringsgrad fremgår navnlig, når kortere artikler refereres så grundigt, at det f.eks. skal tage femten sider at referere en artikel på femten sider, ikke mindst når referatets kronologi er den samme som artiklens kronologi. Når hensigten er at skildre Freuds og psykoanalysens gennemslag i Sverige, kunne man altså mene, at de seks stores betydning overdrives, samtidig med at de øvrige svenske analytikeres betydning reduceres tilsvarende.

Ser vi specielt på psykoanalysen efter anden verdenskrig, er de tre behandlede hovednavne ikke ganske repræsentative. Det siges om dem, at de ikke interesserede sig for Klein, Lacan, objektrelationer eller borderline. For så vidt netop disse skikkelser og temaer repræsenterer noget af

det væsentligste i den internationale psykoanalyse gennem snart mange årtier, får man et indtryk af, at Sverige som helhed er et meget tilbagestående land i psykoanalytisk henseende, men det er vel trods alt ikke tilfældet. De omtalte emner og personer er faktisk repræsenteret i den svenske psykoanalytiske litteratur. Der findes desuden psykoanalytiske forfatterskaber, der både er større og i hvert fald i Danmark gennem oversættelser bedre kendte end de her refererede. Johan Cullbergs bøger, især lærebogen i dynamisk psykiatri, har gennem lang tid været topsælgere, Ludvig Igras bøger om objektrelationer har været referencer på dette felt, Lars Sjögrens Freud-monografi er oversat, Iréne Matthis' behandlinger af Lacan er kendte, og senest er også Clarence Crafoords bøger om den narrative problematik og kontaktpersonfunktionen blevet oversat.

Når vi er ved dansk-svenske udgivelser, vil jeg fremhæve PMJ's indsats for at skabe klarhed omkring udgivelsen af Carl Lesches eneste bog nogensinde, »Psykoanalysens videnskabsteori« fra 1976. Den er kun udgivet på dansk og har som medforfatter psykologen Ellen Stjernholm Madsen, gift med tidligere professor i psykologi ved Danmarks Lærerhøjskole, K. B. Madsen. Bogen er udkommet i den af K. B. Madsen redigerede serie om psykologiens videnskabsteori på Munksgaards forlag. Inden sin død udtalte Lesche i et interview, at Ellen Stjernholm Madsen kun havde fungeret som oversætter og sekretær for ham (nogen lignende har Lesche i en samtale for ca. tyve år siden sagt til undertegnede). Mod dette protesterer imidlertid ægteparret Madsen, som PMJ har ført en stor korrespondance med. De siger, at også Lesches forudgående artikler, der for nogles vedkommende går næsten ordret igen i bogen, var resultat af samarbejdet, og i hvert fald står der meget i bogen, der ikke tidligere har stået hos Lesche. Ideen med at sammenligne tre terapiformer, psykoanalysen, den psykoanalytiske psykoterapi og adfærdsterapien, er typisk for K. B. Madsens arbejdsform, og en tilsvarende sammenligning findes i en anden bog i serien skrevet af Niels Perch (»Freud, Rogers, Perls«). Man kunne altså forsvare den hypotese, at det er kontakten med det videnskabsteoretisk interesserede danske ægtepar, der har virket som katalysator for Lesches ellers slumrende forfatterskaber og måske desuden forsynet ham med en så præcis disposition, at bogen overhovedet kunne skrives.

En ting, jeg i nogen grad savner i afhandlingen, er en behandling af psykoanalysen, som den er forvaltet af ikke-analytikere. Der findes afhandlingen igennem mange referencer til psykoanalysens reception eksternt, navnlig inden for psykologi, psykiatri og filosofi, men det er oftest som eksempler på, hvordan diverse uforstandige professorer har misopfattet psykoanalysens sande kvaliteter. PMJ ofrer sjældent mange ord på de ofte store værker om Freud og psykoanalysen af ikke-analytikere, f.eks. Gudmund Smiths, Ulf Kraghs og Hans Sjöbäcks forskning ved Lunds universitet. Gunnar Brandell omtales med veneration, men hans

fremdragelse af psykoanalysens historiske forudsætninger inden for den skandinaviske naturalisme omtales kun summarisk, selv om den på sin vis tåler sammenligning med Ola Anderssons arbejde.

Som jeg har redegjort for, er afhandlingen bygget op som et tosidet forhold mellem Freud og hans svenske arvinger. Der er imidlertid også en tredje væsentlig faktor, som spiller en rolle for psykoanalysens formidling, nemlig den internationale psykoanalytiske forening, IPA. Det er her, den psykoanalytiske politik udformes i et globalt perspektiv, og det er herfra, den søges implementeret i de enkelte medlemslande. Jeg synes, at der er prisværdigt mange enkeltoplysninger om IPA i Sverige, og jeg kan ikke i tilstrækkelig høj grad anerkende den grundighed, hvormed PMJ har gravet ukendt materiale frem fra den svenske psykoanalytiske forenings arkiv såvel som fra diverse andre private arkiver. Jeg kunne dog i tilgift have ønsket en mere overordnet og principiel diskussion af IPA's rolle i Sverige såvel som af den indflydelse, relativt tillukkede organisationsstrukturer generelt har på de funktioner, der varetages, og de teorier, der fremsættes, jvf. den internationale kritik af psykoanalysen som en frimurerorden eller et hemmeligt selskab (5).

Der findes en række pinlige, men lærerige eksempler på IPA's interventioner og magtudøvelse i forhold til enkelte foreninger og enkelte medlemmer, og der består en latent, men permanent konflikt mellem IPA-ledelsens synspunkter på den ene side og de enkelte medlemslandes – eller medlemsforeningers – forsøg på at opbygge en genuin national psykoanalytisk tradition på den anden. Den schweiziske psykoanalytiske gruppe var den første, der forlod IPA i 1914 for så at genopstå i en forandret og reduceret form i 1919. I USA blev den oprindelige psykoanalytiske tradition fra 1920'erne og -30'erne nærmest tromlet ned, da emigrantstrømmen satte ind i slutningen af 1930'erne. I Frankrig blev den oprindelige psykoanalytiske skole, baseret på et samarbejde med den franske psykiatri og psykologi repræsenteret af Pierre Janet, lagt for had af Freuds udsendinge og allierede anført af Rudolph Loewenstein og Marie Bonaparte. I England blev det frugtbare samarbejde mellem den første generation af analytikere og deres håndplukkede stjerneanalytiker, Melanie Klein, ødelagt af den store flygtningevåben fra Wien i 1938, og de efterfølgende »kontroversielle diskussioner« har efterladt varige brudlinier gennem britisk psykoanalyse.

I Skandinavien kan vi iagttage det samme mønster: en famlende national tradition af mere eller mindre selvlærte analytikere, et forsøg på selv at finde passende udenlandske læremestre, en udsigelse af disse læremestre fra IPA's side og en udsendelse af autoriserede læreanalytikere, eventuelt tilbud om en autoriseret efteruddannelse af nogle af de nationale analytikere i udlandet, og endelig en af politiske begivenheder bestemt tilstrømning af flygtninge, der er helt utilbøjelige til at tilpasse sig

de nationale særegenheder og traditioner, og som i ét og alt virker som repræsentanter for IPA's centralledelse.

Ligesom Wetterstrand, Bjerre og Geijerstam i Sverige har vi også i Danmark og Norge selvlærde analytikere og psykoterapeuter som det dybeste lag i vores psykoanalytiske tradition. I Danmark drejer det sig naturligvis først og fremmest om Sigurd Næsgaard. Denne tradition kunne måske have overlevet, hvis ikke netop IPA dogmatisk havde dikteret oprettelsen af bestemte brudlinjer. Freud, der var liberal m.h.t. at åbne psykoanalysen for nye medlemmer udefra, kunne være meget intolerant, når centralt placerede analytikere begyndte at afvige fra hans standpunkter. Han talte i flere sammenhænge om »psykoanalysens sjibbolet«, når han brugte det ene eller det andet begreb til at trække en kridtstreg mellem psykoanalysens venner og fjender. Bibelkyndige vil vide, at ordet henviser til en krig beskrevet i det gamle testamente:

»Og gileaditerne afskar efraimiterne fra Jordans vadesteder. Hver gang så en af de efraimitiske flygtninge sagde: 'Lad mig komme over', spurgte Gileads mænd: 'Er du Efraimit?' Og når han svarede 'Nej', sagde de til ham: 'Sig sjibbolet'. Og når han da sagde 'sibbolet', fordi han ikke kunne udtale ordet rigtigt, greb de ham og huggede ham ned ved Jordans vadesteder. Ved den lejlighed faldt 42.000 efraimiter.« (Dommerbogen 12:5-6).

Det kunne altså bogstaveligt talt få ganske blodige konsekvenser for de fremmede, hvis de ikke lærte sig at tale det nye sprog, in casu psykoanalysens teoretiske sprog, korrekt. De fremmede i det høje nord var yderligere besværet af, at efterretningerne fra Wien bragte mange forvirrende ønsker og krav i hurtig succession, f.eks. når gårdsdagens venner, Adler, Stekel, Jung, Rank og Reich, blev forvandlet til morgendagens fjender. Det har ikke været let at bevare selvrespekten, når man for ofte skulle skifte idoler på kommando, og det er forståeligt, at nogle valgte at blive stående på Adlers, Jungs eller Reichs standpunkt.

Poul Bjerre og Emanuel af Geijerstam blev på forskellig vis fanget i dette spil. De repræsenterer en ægte svensk psykoterapeutisk tradition, som der ikke er plads til inden for IPA's rammer. Nu kan man hævde, at historien viste, at de bevægede sig langt væk fra psykoanalysen, men det er da klart, at de ikke slavisk fulgte IPA, når forbindelseslinjerne hertil var kappet over. Det gælder formentlig for mange af de berømte eksklusions- og udmeldelsessager, at de pågældendes skæbne ville have været en anden, hvis de inden for IPA havde mødt en højere grad af forståelse og tolerance. IPA's relative intolerance – billedligt udtrykt ved Freuds sjibbolet – er således en væsentlig årsag til psykoanalysens store opsplitning og opslidende konflikter i disse år.

Også Pehr-Henrik Törngren havde rødder i en svensk terapeutisk og kulturel tradition, herunder 1930ernes kulturradikalisme, men han fordrives fra psykoanalysen, da han ikke kan samarbejde med Freuds person-

ligt udsendte læreanalytiker Ludwig Jekels, der givetvis ikke et øjeblik har forestillet sig, at han også kunne og burde lære noget af svenskerne. Går vi lidt længere frem, ligner Lajos Székely et klassisk eksempel på en flygtning, der har blikket stift rettet mod de ledende kredse i IPA, in casu den amerikanske jegpsykologi, og som derfor skaber voldsom ufred i svensk psykoanalyse gennem flere årtier.

Afhandlingen tager ikke disse spørgsmål op til nærmere analyse, men det meget righoldige originale materiale giver dog mulighed for at se disse strukturer udfolde sig også inden for svensk psykoanalyse. Jeg tror på, at en sober forskning i IPA's historie også vil kunne finde støtte inden for IPA selv, uanset at der anlægges en kritisk synsvinkel, og jeg imødeser med spænding, hvad PMJ's videre forskning vil bringe for dagen. Alt i alt kan jeg give *Freuds psykoanalys* min varmeste anbefaling. Det er et stykke original forskning placeret på et bundsolidt empirisk fundament, og den tålmodige læser vil finde et sådant væld af unikke informationer, at afhandlingen uanset skiftende teoretiske moder med sikkerhed vil bevare sin værdi i mange år fremover.

LITTERATUR

- BÄRMARK, J. & NILSSON, I. (1983): *Poul Bjerre – »Människosonen«*. Stockholm, Natur och Kultur.
- GROSSKURTH, P. (1986): *Melanie Klein. Her World and her Work*. London, Hodder & Stoughton.
- LUTTENBERGER, F. (1988): *Freud i Sverige. Psykoanslysens mottagande i svensk medicin och idédebatt 1900-1924*. Stockholm, Carlssons Bokförlag.
- ROUDINESCO, E. (1993): *Jacques Lacan. En levnadsteckning, ett tankesystems historia*. Stockholm, Brutus Östlings Bokförlag, 1994.
- RUSTIN, M. (1990): *The Good Society and the Inner World. Psychoanalysis, Politics and Culture*. London, Verso.
- YOUNG-BRUEHL, E. (1988): *Anna Freud. A Biography*. New York: Summit Books.